

UOT: 327

DƏNİZ HÜQUQUNA DAİR MÜBAHİSƏLƏRİN HƏLLİ PROSEDURASINDA ÇƏKİŞMƏ PRİNSİPİNİN ÜMUMİ MÜDDƏALARI

Saməddin İMANOV *

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 7 may 2019; çapa qəbul edilmişdir: 3 iyun 2019; online-
da çap edilmişdir: 25 sentyabr 2019
Received: 8 May 2019; accepted: 6 June 2019; published online: 25 September

Açar sözlər: dəniz hüququ, konvensiya, prosedura, beynəlxalq tribunal, xüsusi arbitraj, çəkişmə prinsipi

Giriş

BMT-nin Dəniz hüququna dair 1982-ci il konvensiyasının qəbul edilməsi beynəlxalq dəniz hüququnun mütərəqqi inkişafının, onun məcəllə şəklinə salınmasının və yeni hüquqi qaydalarının yaranmasının bir mərhələsi olmuşdur. Bu vaxt Konvensiya bir sıra mübahisələri və ziddiyyətləri yaradan çoxlu sayda məsələləri həll etməyə nail oldu və yeni prinsiplərin formulə edilməsini, beynəlxalq dəniz hüququnda yeni institutların yaranmasını təmin etdi. Balıqçılıq zonalarının müəyyən edilməsi, müstəsna iqtisadi zonaların yaradılması, kontinental şelfi bunlara misal göstərmək olar. Konvensiya mümkün ola bilən konfliktlərin qarşısını almaq üçün tək-cə onların həll olunma yollarını deyil, həm də bu məsələlərə baxılması üçün tətbiq ediləcək mexanizmləri də müəyyən edir. Yəni, konvensiya özünün preambulasında göstərdiyi kimi – bu inkişaf etməkdə olan ölkələrin də marağına cavab verdi.

Beynəlxalq dəniz hüququnun bir sıra özünəməxsus və hamılıqla tanınmış prinsipləri 1982-ci il Dəniz hüququna dair BMT konvensiyasında zamanın tələblərinə uyğun olaraq əks olunmuş, yəni onlar, beynəlxalq dəniz hüququnun mütərəqqi inkişafına və elmi-texniki tərəqqiyə əsaslanmaqla yenilənmiş formada təsbit edilmişdir. [4, c. 51-52]

Dəniz hüququna dair Konvensiyanın bəzi xüsusiyyətləri

1982-ci il BMT konvensiyasının əsas xüsusiyyətlərindən biri onun kompleks, yəni bir məcəllə xarakteri daşmasıdır. Konvensiyasının digər mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, məcəllə xarakteri daşıyan bu konvensiya dəniz hüququna dair mübahisələrin baxılması və həlli üçün çəkişmə mexanizmləri də yaratmışdır. Heç şübhə yoxdur ki, bir çox beynəlxalq konvensiyalarda mübahisələrin həlli üçün dəqiqliklə işlənmiş norma və prosedurlar mövcud deyildir. Dəniz hüququna dair BMT-nin 3-cü konfransında dünyanın bütün hüquqi sistemlərinə aid olan dövlətləri iştirak edirdi və burada birmənalı nəticəyə gəlmək çox çətin idi. Lakin bu mümkün oldu, belə ki, mübahisələrin tənzim olunması sisteminə müxtəlif baxışların kompromisi əsasında nail olundu. 1982-ci il Konvensiyası bir tərəfdən özündə mübahisələrin həllinə dair qeyri-adi geniş imperativ normalar kompleksini əks etdirir, digər tərəfdən isə konfrans işin həlledici mərhələsində ciddi konfrontasiya, çəkişmə şəraitində keçən real halı nəzərə almaq aldı. Əksər dövlətlər prinsip etibarını

* dosent, Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası
e-mail: samed3670@mail.ru

ilə konfransda bütün münasibətləri əhatə edən kompromis qərar qəbul etdilər və Konvensiyada mübahisələrin həlli probleminin artıq həll olunsa belə hələ də qeyri-qənaətbəxş hesab edəcək dövlətlər bu Konvensiyaya qoşulmalıdır. Məhz buna görə də, Konvensiyada mübahisələrin həlli mexanizmi barədə olan normalar arasında elələri vardır ki, mübahisə edən tərəflərin üzərinə üçüncü tərəfi bu mübahisəyə cəlb etməklə mübahisənin həlli prosedurasını həyata keçirmək öhdəliyi qoyur. Ümumi prinsiplər bunu ifadə edir ki, dövlətlər öz aralarında olan mübahisələri ya danışıqlar yolu ilə həll etməli və ya bu Konvensiyasının göstərişlərinə uyğun olaraq və yaxud da BMT-nin Nizamnaməsində göstərilən danışıqlar, müayinə, vasitəçilik, barışdırma, arbitraj, məhkəməyə verilmə kimi dinc vasitələrlə həll etməlidirlər.

Mübahisələrin həlli üsulları içərisində tərəflərin özlərinin seçdikləri vasitələr birinci yerdə durur. Konvensiyada qeyd olunan prosedura anlayışının mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bu prosedura mübahisənin dinc vasitələrlə həll edilməsi mümkün olmadığı və ya tərəflərin bir-biri ilə qarşılıqlı razılaşmaya gələ bilmədikləri hallarda tətbiq olunur. Əgər tərəflər razılaşma prosedurasının göstərişlərinə əməl etməzsə və ya razılaşma prosedurası vasitəsilə mübahisənin həllinə nail olunmursa, o vaxt bu prosedura qəti olaraq bitmiş sayılır və mübahisə çəkişən tərəflərdən hər hansı birinin tələbi ilə özündə məcburi həll edilmə yollarını əks etdirən məcburi prosedura formasında həll edilir.

BMT-nin 1982-ci il Konvensiyası çəkişən tərəflər üçün aşağıda qeyd edilən dörd məcburiyyət prosedurasını nəzərdə tutur: [4, c. 118-121]

1. Dəniz hüququna dair Beynəlxalq tribunal.
2. Beynəlxalq məhkəmə.
3. Arbitraj.
4. Xüsusi arbitraj.

Dəniz hüququna dair mübahisələrin həlli mexanizmini haqqında

Baş vermiş mübahisəni həll etmək məcburiyyətində qalan dövlət BMT Nizamnaməsinə əsasən yuxarıda göstərilmiş proseduralardan hər hansı birini və yaxud bir neçəsini seçə bilər. Bu seçimdə dövlət tam müstəqildir. Qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmə qərarlarına təkə BMT Beynəlxalq məhkəməsinin qərarları deyil, habelə beynəlxalq arbitraj məhkəməsinin, ixtisaslaşmış beynəlxalq məhkəmələrin (məsələn Avropa insan hüquqları məhkəməsinin, dəniz hüququ üzrə Beynəlxalq Tribunalın) milli məhkəməsinin çıxardığı qərarlar da aiddir.

Dəniz hüququna dair beynəlxalq tribunal müstəqil məhkəmə instansiyası kimi BMT-nin dəniz hüququ üzrə 1982-ci il Konvensiyasına uyğun olaraq yaradılmışdır. Tribunal müqavilələrdən doğan mübahisəli məsələləri aidiyyəti çərçivəsində, eləcə də Konvensiyanın müddəalarının düzgün anlaşılmasından yaranan hər hansı bir mübahisəyə baxmaq səlahiyyətindədir.

2013-cü il üçün bu Konvensiyaya beynəlxalq hüququn ümumilikdə 165 subyekti qoşulmuşdur. (164-dən çox ölkə və Avropa İttifaqı). Tribunalın rəsmi dili ingilis və fransız dilləridir. Hamburq şəhərindəki iqamətgahda yerləşən beynəlxalq tribunalın tərkibində beş qitə və ölkələrdən 1 hakim vardır.

Hakimlər gizli səsvermə və yenidən seçilmə yolu ilə 9 il müddətinə seçilir. Buna baxmayaraq, hər üç ildən bir hakimlərin 3/1-i, seçilmiş Tribunalın sədri və onun katibi isə gizli səsvermə yolu ilə sonradan və yenidən seçilməklə hakimlər tərəfindən 3 il müddətinə seçilir.

Dəniz hüququ üzrə Beynəlxalq Tribunalın Statusunun 10-cu maddəsinə müvafiq olaraq, Tribunalın işində iştirak edənlər diplomatik imtiyazlara immunitetlərə malik olmalıdırlar. Tribunal seçilmiş hakimlər maaşlara, əlavə ödənişlərə və kompensasiyalara olan vergilərin bütün növlərindən azad edilmişlər. (Statusun 12-ci maddəsi).

Tribunalın tərkibində dənizin dibinə dair mübahisələr üzrə palata və beş ixtisaslaşdırılmış palata fəaliyyət göstərir. Məhkəmə tribunal baxışında iştirak edən tərəflərin tələbi ilə konkret mübahisənin baxılması çəkişmə prinsipinin gözlənilməsi məqsədi ilə Beynəlxalq Tribunal xüsusi palata təsis edə bilər. Beynəlxalq Tribunalın açılış mərasimi 18 oktyabr 1996-cı ildə baş tutmuşdur.

Tribunal hər bir sadələşdirilmiş məhkəmə icraatı qaydasında işlərin tezliklə baxılması üçün "5" üzvdən ibarət palata formalaşdırır. Dənizin dibinə mübahisələrə dair Tribunal çərçivəsində təsis edilən palata Konvensiyanın müddələrinin tətbiq və təsvirində müstəsna səlahiyyətə malikdir. BMT-nin 1982-ci il Konvensiyası iştirakçı dövlətlər arasındakı mübahisələrin tənzimləməsi üçün xüsusi hissə ayırmışdır. Burada konvensiyanın təfsiri və tətbiqi məsələləri əksini tapmışdır.

Konvensiya iştirakçı dövlətlərin üzərinə mübahisələri BMT Nizamnaməsi çərçivəsində istənilən sülh yolu ilə həll edilmə vəzifəsini öhdəlik kimi qoymuşdur. Eyni zamanda mübahisə yarandığı anda dərhal, təxirə salınmadan onun danışıqlar və sülh yolu ilə tənzimlənməsi məqsədi ilə fikir mübadiləsi aparmaq vəzifəsi də nəzərdə tutulmuşdur. [3, c. 402-403]

Mübahisədə iştirakçı tərəflərdən biri digərinə mübahisənin tənzimlənməsi üçün konvensiyanın 5-ci əlavəsində nəzərdə tutulduğu kimi razılaşıdırıcı proseduraya verilməsini də təklif edə bilər. Lakin elə buradaca nəzərdə alınmışdır ki, mübahisə tərəflərin seçdiyi vasitə və üsul ilə tənzimlənməmişsə, bu zaman onlardan hər hansı birinin təklifi ilə mübahisə onu həll etmək səlahiyyətində olan konvensiyaya uyğun olaraq, onun qaydalarına əsasən məhkəməyə və ya arbitraja verilir. Məhkəmə və ya arbitrajda mübahisə edən tərəflər *çəkişmə prinsipinə* əsasən sübutlar təqdim edərək, istinad etdikləri halları sübut etməklə mübahisənin həllini tapırlar. Bu məqsədlə Konvensiya iştirakçısı olan dövlət onun üçün əlverişli olan və 287-ci maddədə sadalanan prosedurlardan hər hansı birini seçməsinə yazılı şəkildə bildirə bilər.

Bunlar aşağıdakılardır:

- a) 6-cı əlavəyə uyğun olaraq təsis edilmiş dəniz hüququna dair Beynəlxalq Tribunal.
- b) Beynəlxalq məhkəmə.
- c) 7-ci əlavəyə uyğun təsis edilmiş arbitraj.
- d) 8-ci əlavəyə uyğun yaradılmış xüsusi arbitraj.

Mübahisədə iştirak edən tərəf hər hansı bir fikir bildirmirsə, həmin tərəf 7-ci əlavəyə uyğun olaraq arbitrajla razılaşmış hesab olunur.

Nəhayət, yuxarıda qeyd edilənlər Konvensiya iştirakçı dövlətlərin öhdəliyinə toxunmur. Başqa sözlə desək, Konvensiya tərəflər arasındakı mübahisəni razılaşıdırılmış sülh yolu ilə tənzim edə bilmədikdə, onların mübahisəsinin çəkişmə prinsipi əsasında həll edilməsi üçün öz müddələrinin tətbiqi ilə əlaqədar xüsusi orqanlar yaradılmasını nəzərdə tutur.

BMT-nin dəniz hüququ üzrə 1982-ci il Konvensiyası və 1958-ci il dəniz hüququ Konvensiyası dünya okeanında iştirakçı dövlətlərin iştirakı üçün hüquqi qüvvəsini saxlayır. Buna baxmayaraq, müasir beynəlxalq dəniz hüququ üçün əsas mənbə 1982-ci il Konvensiyasıdır.

Yer səthinin 3/2 hissəsini əhatə edən dənizlər və okeanlar – Dünya okeanı onun dərinlikləri və dibləri insanların diqqətini cəlb etmiş, həmişə bəşər cəmiyyətinin elmi fəaliyyətinin, kəşflərinin mühüm tədqiqat obyektlərindən biri olmuşdur. Bununla belə hələ də müxtəlif dövlətlərin bu sahədə əməkdaşlığını zəruri edən amillər mövcud olaraq qalmaqda davam edir.

Elmi-texniki tərəqqinin 21-ci əsrdəki səviyyəsi hətta müasir beynəlxalq dəniz hüququndan Dünya Okeanın çətin və nisbətən məhdud həcmdə öyrənilməsi sahələrinin tədqiq edilməsinə ehtiyac olduğunu labüd edir. Dövlətlərin suveren ərazi başçılığına tabe olan dəniz sahələrindən əlavə xalqların ümumi istifadəsində olan okean və dəniz suları yer üzünün 70%-dən bir az çoxunu təşkil edir. Bu sulardan səmərəli istifadə nəticəsində dövlətlərin əldə etdiyi ümumi illik gəlir təxminən 60-65 milyarda çatır. BMT-nin apardığı demoqrafik araşdırmalar, son statistik məlumatlar onu göstərir ki, yer kürəsinin əhalisi durmadan artmaqda davam edir, hətta beynəlxalq aləmdə hazırda davam edən müxtəlif regionlarda baş verən müharibələr belə əhali artımının qarşısını davamlı şəkildə azalda bilmir. Düzdür, bəzən müəyyən zaman kəsiyində əhali artımının qarşısı nisbətən, sürətli olmasa da alınır, lakin qısa zamandan sonra artım yenidən davam edir. Bu da danılmaz faktır ki, dünyada mövcud olan ərzaq məhsulları, su mənbələri, təbii qida ehtiyatları, yanacaq vasitələri və s. tükənməz-bitməz deyil. Yəni ərzaq, müxtəlif qida mənbələri, istər yeraltı, istərsə də yerüstü sərvət mənbələrinin kəşf edilərək istifadəyə verilməsi, dövlətlərin, onların xalqlarının elmi fəaliyyətlə məşğul olan şəxslərin, ümumiyyətlə bəşəriyyətin qarşısında duran, həlli vacib və təxirəsalınmaz olan məsələlərdən biridir.

Ölkəmizin timsalında ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi altında 20.09.1994-cü ildə bağlanmış “Əsrin müqaviləsi” adlanan neft Kontraktları əsasında Qərbi dövlətlərinin iştirakı ilə Xəzər dənizinin dərinliklərindən milyon tonlarla neft, milyard kub metrə qədər qaz istehsal edərək yerli istehlakçılara və Avropa ölkələrinə verilməsi kimi faktlar da vardır.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru neft kəməri Azərbaycan Dövlətinin iftixarı, Xəzərin dərinliklərində mövcud olan, hələ kəşfini və istismarını gözləyən nəhəng karbohidrogen ehtiyatları xalqımızın və dövlətimizin milli sərvəti və qürur mənbəyidir. Dünya dənizlərindən istifadə edilməsinin gəmiçilik, balıqçılıq və s. kimi köhnədən məlum olan ənənəvi sahələrindən başqa, insan fəaliyyətinin yeni sahələrinin yaranması müasir beynəlxalq dəniz hüququnun yaranmasını zəruri etmişdir. Bunun bariz nümunəsi kimi Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının beynəlxalq tərkibdə müxtəlif dövlətlərə məxsus olan şirkətlər, konsorsium üzvlərinin birgə fəaliyyəti ilə istismar edilməsini göstərmək lazımdır. [7, c. 487] Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası birmənalı olaraq bütün məsələlərdə dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplərə uyğun olaraq qurur (maddə 10). [1]

Müasir beynəlxalq dəniz hüququ ümumi beynəlxalq hüququn bir sahəsi olmaq etibarlı ilə yeni tarixi dövrdə bu sahədə mövcud olan və həllini gözləyən müxtəlif ictimai münasibətlərin tənzimlənməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Hüququn bu sahədəki ictimai münasibətlər, onları doğuran səbəbləri tənzim edən xüsusi hüquq normaları olmadığı üçün bir çox illər ərzində bu münasibətlər adi hüquq normaları ilə nizamlanırdı. Lakin bəşəriyyətin sonrakı təkamülü bu sahədə yeni hüquq normalarının yaradılmasını zəruri etmişdir. Beynəlxalq dəniz hüququnun məəllələşdirilməsinə ilk dəfə olaraq 1930-cu ildə Haaqa konfransında cəhd edilmişdir. [2, c. 288-289] Bundan sonra BMT-nin Beynəlxalq hüquq komissiyasının bilavasitə rəhbərliyi ilə 1958-ci ildə Cenevrə konfransında 86 dövlətin iştirakı ilə dörd mühüm saziş qəbul edilmişdir:

1. Ərazi dənizi və bitişik zona haqqında saziş;
2. Açıq dəniz haqqında saziş;
3. Balıqçılıq və açıq dənizin canlı ehtiyatlarının mühafizə olunması haqqında saziş;
4. Qitə və dəniz dibi haqqında saziş.

Bu sənədlər zamanın sınağından uğurla çıxmış və daim müxtəlif sazişlərlə (1960-cı il sazişi, 1972-ci il sazişi və s.) zənginləşdirilmişdir.

Açıq dəniz və kontinental shelf rejiminə qarşı yönəlmiş cinayətlər (dəniz gəmiçiliyinin təhlükəsizliyi əleyhinə yönəlmiş qeyri-qanuni aktlar, dənizdə kömək göstərməmək,

kontinental şelf üzərində yerləşən stasionar platformaların təhlükəsizliyi əleyhinə yönəlmiş qeyri-qanuni aktlar, dənizin zərərli maddələrlə çirkləndirilməsi və s.) 1982-ci il Konvensiyasında müəyyən edilmiş qaydalar daxilində həll edilməklə tərəflərin çəkişmə prinsipini təmin edir.

Müasir beynəlxalq dəniz hüququnda dövlətlər arasında baş verən mübahisələrin həll edilməsi mühüm və əvəzedilməz əhəmiyyətə malikdir. Hər hansı bir məzmunundan asılı olmayaraq baş vermiş mübahisələrin həlli üçün müharibələrə əl atmaq qanunsuz və hüquq qaydalarına zidd olmaqla, dövlətlər arasında, o cümlədən xalqlar arasında dostluq və qarşılıqlı hörmət, mehriban qonşuluq münasibətlərinin pozulmasına gətirib çıxarır. Məsələn, yaxın keçmişdə Türkiyə Respublikasının hava sərhədlərini beynəlxalq hüquq normalarına əhəmiyyət vermədən kobudcasına pozan, Türkiyə səmasında qanunsuz uçuş həyata keçirən Rusiya Federasiyasına məxsus SU-24 bombardmançı təyyarəyə dəfələrlə xəbərdarlıq edilməsinə baxmayaraq, pilot Türkiyənin hava sərhədlərini pozmaqda davam etmiş, nəticədə Türkiyə hərbi qüvvələri tərəfindən bu təyyarə vurulmuşdur. Rusiya hərbi təyyarəsinin pilotunun ölümünə səbəb olan bu xoşagəlməz hadisə Yer kürəsinin bu ərazidə fəvqəladə gərginliyini daha da alovlandırmışdır. Hazırda Rusiyaya məxsus hərbi dəniz qüvvələri Aralıq və Qara dəniz sahillərində cəmləşməklə bu regionda gərginliyi pik nöqtəsinə çatdırmışdır. Burada diqqəti cəlb edən mühüm məsələlərdən biri Türkiyə Respublikasının Şimali Atlantika Alyansının üzvü olması və Türkiyənin İncirlik hərbi bazasının hazırlıq vəziyyətinə gətirilməsidir. Bu məsələdə diqqəti çəkən məqam ondan ibarətdir ki, bu insidentdə Beynəlxalq dəniz hüququnun prinsiplərinin, BMT Nizamnaməsinin və 1982-ci il Cenevrə sazişinin şərtləri kobudcasına pozulmuşdur. Belə ki, “bir dövlətin başqa dövlətin suverenliyinə, ərazi toxunulmazlığına və ya siyasi müstəqilliyinə təcavüzü və ya Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi ilə bir araya sığmayan hər hansı başqa yolla qüvvə tətbiq edilməsi təcavüzkarlıq hesab olunur”. [11, c. 152-153]

Müasir beynəlxalq dəniz hüququ mübahisələrin dinc vasitələrdən istifadə etməklə həll olunması prinsipi məhz BMT Nizamnaməsinin bu müddəasına əsaslanır. Nizamnamənin 33-cü maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, hər hansı bir mübahisədə iştirak edən tərəflər mübahisəni danışıqlar, müayinə, vasitəçilik, barışdırma, məhkəmə əməliyyatı, məhəlli orqanlara və ya sazişlərə müraciət etmək yolu ilə və ya özlərinin seçdikləri başqa dinc vasitələrlə həll etməlidir.

Mübahisələrin Dəniz hüququ üzrə Beynəlxalq Tribunal

Mübahisələrin Dəniz hüququ üzrə beynəlxalq Tribunal tərəfindən qəbul edilir. 1996-cı ildən fəaliyyət göstərən dəniz üzrə Beynəlxalq Tribunal Konvensiyasının tətbiqi və təfsiri ilə əlaqədar mövcud olmuş, yaranmış mübahisələrin həlli məqsədi ilə yaradılmışdır. 2001-ci ilin noyabr ayında Tribunal iş qaldırılmasına dair birinci ərizəni qəbul etmişdir. Həmin dövrdən sonra bir neçə iş qaldırılmışdır. Bu işlərin əksəriyyəti həbs edilən gəmi və ekipajın təxirə salınmazdan azad edilməsi ilə əlaqədar idi. Bu işlər təbii resursların qorunub saxlanılması ilə bağlı Yeni Zelandiyanın Yaponiyaya qarşı və Avstriyanın Yaponiyaya qarşı mübahisəli məsələlərində də baxılmışdır. Məsələn, İrlandiyanın Böyük Britaniyaya qarşı dənizin qurudan çirkləndirilməsi işi onlar arasında tribunalda çəkişmə prinsipinin davamlı prosesi nəticəsində həll edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 51/204 sayılı 17 dekabr 1996-cı il tarixli qətnaməyə uyğun olaraq Dəniz hüququ üzrə Beynəlxalq Tribunalın Baş Assambleyada müşahidəçi statusu verilmişdir. [5]

BMT ilə Tribunal arasında əməkdaşlıq barəsindəki saziş 18 dekabr 1997-ci il tarixində imzalanmış, Baş Assambleya tərəfindən 8 sentyabr 1998-ci il tarixli qətnamə ilə təsdiq edilmişdir. (№52/251) [6]

Qeyd edilənlərə əsasən demək olar ki, 1957-ci və 1982-ci Dəniz hüququna dair Konvensiyalarının qəbul edilməsi ilə əlaqədar mübahisələrin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün tamamilə yeni unikal mexanizm müəyyən edilmişdir. Burada müəyyən edilmiş “Prosedura seçimləri” arasında Dəniz hüququ üzrə Beynəlxalq Tribunal birinci yerdə durur. Tribunalın tərkibindəki 11 hakimdən hər biri hər hansı bir siyasi və ya inzibati vəzifə yerinə yetirə bilməz. Tribunalın üzvlərindən hər hansı biri və ya digəri bu və ya digər səbəbə görə konkret işin həll edilməsində iştirakını qeyri mümkün hesab edərsə, o bu barədə Tribunalın sədrinə məlumat verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Dəniz hüququ üzrə Beynəlxalq Tribunal ancaq Konvensiya üzvləri arasında baş vermiş mübahisəyə baxmaq səlahiyyətinə malikdir. Bundan əlavə, tribunal nəinki dövlətlər arasındakı mübahisələrə eləcə də, sazişin digər iştirakçıları, həm dövlət müəssisələri, həm də fiziki və hüquqi şəxslər arasındakı mübahisələrə baxır. Bu halda şəxslər dedikdə, elələri nəzərdə tutulur ki, konvensiya iştirakçısı olan dövlətin vətəndaşı sayılsın ya bu dövlətin effektiv nəzarəti altında olsun. Beləliklə, hər iki halda dövlətlərin maraqlarının təmin edilməsi üçün ən vacib şərt onların BMT-nin 1982-ci il konvensiyasına üzv olmasıdır. Bütün yuxarıda göstərilən faktları, hüquqi mənbələri, o cümlədən normativ hüquqi aktları, beynəlxalq qanunların dispoziyasından göründüyü kimi, Beynəlxalq dəniz hüququna dair mübahisələrin həlli prosedurasında çəkişmə prinsipinin tətbiqi məsələlərində bir çox analogiyadan hələ də istifadə edilməlidir. Belə olduğu halda isə işlər Dəniz hüququ sahəsində, istərsə də BMT-nin ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin çıxardıqları qəbul etdikləri qanunların icrası ali hüquqi qüvvəyə malik olmaqla həm də üzv dövlətlər üçün məcburidir.

Nəticə

Şərh edilənlərdən aydın olur ki, Beynəlxalq Dəniz Hüququ bir çox illər boyu ənənəvi adət normaları ilə tənzim edilən mübahisələrə son qoydu. Belə ki ilk dəfə 1958-ci ildə bu sahədə birinci dəfə məcəllələşdirmə aparılmaqla dəniz konvensiyaları yarandı. Lakin bu konvensiyalar dünyada XX əsrin 60-70-ci illəri ərzində yaranmış yeni müstəqil dövlətlərin mənafeyini əks etdirmirdi. Bundan əlavə, hələ əvvəldən mövcud olan dövlətlərin milli qanunvericiliyi də bu sazişlərlə bəzən ziddiyyət təşkil edir. Ona görə də, dəniz hüququ sahəsi haqqında qanunvericilik təkmilləşməli idi, çünki bir sıra ölkələrdə qanunlar beynəlxalq dəniz hüququnun maddələri ilə ziddiyyət doğururdu. Bu çətinliyi aradan qaldırmaq və bu sahədəki uyğunsuzluğu ləğv etmək məqsədi ilə BMT-nin dəniz hüququ üzrə 1982-ci il Konvensiyası qəbul edildi. Lakin mövcud olan ziddiyyətlər qalmaqda davam edirdi; yeni imzalanmış 1982-ci il Konvensiyası da hətta qüvvəyə mindikdən sonra da iştirakçı dövlətlər hələ də bütünlüklə özlərinin milli qanunvericiliyini Konvensiyanın müddəalarına uyğunlaşdırmamışlar. Bu isə Beynəlxalq dəniz hüququ sahəsində bir sıra mübahisələrin [8, 9, 10] baş verməsinə səbəb olurdu. Bu mübahisələri həll etmək məqsədi ilə 1982-ci il BMT Konvensiyasının 291-ci maddəsinə müvafiq olaraq Dəniz hüququ üzrə Beynəlxalq Tribunal yaradılmışdır. 1982-ci il Konvensiyası isə tənzimlənən bütün məsələlər üzrə mübahisələr Tribunalın yurisdiksiyasında daxil edilmişdi. Beləliklə Beynəlxalq Tribunal həyatı zərurətdən doğan bir qurum oldu.

BMT-nin Beynəlxalq məhkəməsindən fərqli olaraq dəniz hüququ üzrə Tribunal tək-cə dövlətlər arasındakı mübahisəyə yox, həmçinin sazişin digər iştirakçıları, həm dövlət müəssisələri, həm də fiziki və hüquqi şəxslər arasındakı mübahisəyə baxır. Tribunalda baxılan mübahisələr təqdim edilən sübutlar çəkişmə prinsipi əsasında araşdırılır. Burada çəkişmə prinsipi mübahisə tərəflərinə qüvvədə olan 1982-ci il Konvensiyasının müddəalarını və eləcə də Konvensiyanın müvafiq əlavələrinin tələblərinə görə uyğun olaraq sübutlar təqdim etməyə, sübutların tam araşdırılmasında iştirak etməyə, qanunun müddəalarının düzgün tətbiq edilməsini tələb etməyə imkan yaradır.

Beynəlxalq Tribunalın hakimləri mübahisənin qanunun tələb etdiyi qaydada həll edilməsi üçün tərəflərin prosedurada hüquq bərabərliyini təmin etməklə onlardan heç birinin digər tərəf qarşısında fəvqəladə səlahiyyətə və üstünlüyə malik olmadığını əyani olaraq nümayiş etdirir.

Beynəlxalq Tribunalda mübahisənin həlli ilə əlaqədar olaraq prosedurada tərəflərin çəkişməsi hər biri öz ifadəsini onda tapır ki, tərəflərdən hər biri özünün haqlı olmasını özünəməxsus milli qanunlarına isnad etməklə sübut etməyə çalışır, bu isə mübahisənin həllində nizamsızlıq yaradır, çünki hələ də Konvensiyaya qoşulan dövlətlərin bəziləri özlərinin milli qanunlarını dəniz hüququna dair 1982-ci il Konvensiyasına uyğunlaşdırmamışlar.

QAYNAQLAR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Qanun, 2017, 46 s.
2. Бирюков П.Н. Международное право. М.: Издательство Юрайт, 2011, 793 с.
3. Ковалёв А.А. Современное международное морское право и практика его применения. Монография. М.: Научная книга, 2003, 416 с.
4. Молодцов С.В. Международное морское право. М.: Международные отношения, 1987, 272 с.
5. Колодкин А.Л. Международный Трибунал ООН по морскому праву // Московский журнал международного права. 1997, 1997, № 2, с. 234–237
6. Колодкин А.Л. Новые тенденции о применение Конвенции ООН по морскому праву. Ежегодник морского права, Москва, 2002, 115 с.
7. Международное право в документах. Учеб. пособие для вузов по спец. "Правоведение". Составитель Н.Т.Блатова, М.: Юрид. лит., 1982, 853 с.
8. Абашидзе А. Х, Арсентьев Ю.А, Лазарев М. И. Международное морское право. Теория и практика, М, 2005, 189 с.
9. Ndiaye T.M. The Advisory Function of the International Tribunal for the Law of the Sea // Chinese Journal of International Law. 2010. pp. 565–587
10. Belmont K.B.: Blank Rome maritime: Maritime cyber security – a growing threat goes unanswered. New York, NY, 2014. p.12. (<http://mlaus.org/wp-content/uploads/bp-attachments/3821/K-Belmont-Maritime-Cybersecurity-Articles-0031.pdf>)

Summary

Sameddin Imanov

General Provisions for Resolution of Controversies on Maritime Law

As in the past, as well as nowadays marine problems have always been the subject of controversy in various debates. However, though our society tried to resolve these disputes in the past within the existing customs and norms, at present these issues are usually settled by following the principles of international law; moreover, some of them still need to be referred to the specialized UN norms and conventions governed by the international marine laws. Due to the fact, that all disputes existing in this area cannot be settled by the conventions of 1958 and 1982, the possibilities of the law still remain valid for their further resolution.

Approaches to the question of maritime profession and maritime disputes were different. In the presented scientific article, the International Court of Justice and the International Tribunal for the Law of the Sea consider controversial and other issues arising in this area.

The author sheds light on the questions related to the controversial discussions related to the history of Maritime law and bring some examples from the past about the ways of how the contradictions were resolved when they arose.

Along with these the article illustrates the historical conditions of how some countries did not join to the maritime law convention of 1982 and to which consequences it brought later.

The article also describes the conditions related to the rights and responsibilities of the International Maritime Tribunal in the analyses of the cases, in making appropriate decisions within the frames of settlement and resettlement of the disputes related to maritime law.

The issues related to the structure and perspectives of the International Tribunal on Maritime law refer to the rank of interesting questions brought forward by the author.

Finally, the author denotes that there exist a range of principals pursued by the international law of maritime when the Tribunal may offer some choices of the sides if they cannot come to a general compromise on individual cases.

Keywords: *maritime law, convention, procedure, international tribunal, special arbitration*

Резюме

Самеддин Иманов

Общие положения по разрешению споров по морскому праву

Как и во прошлом, так и в наши дни, морские проблемы всегда были предметом споров и дискуссий разного рода. Однако, хотя во прошлом развитие общества стало решать эти споры и проблемы в соответствии с обычаями и нормами, в настоящее время эти вопросы решаются согласно принципам международного права; при том, некоторые из них тоже решаются путем ссылок на специализированные нормы и конвенции ООН, регулирующие международное морское право. Ввиду того что, все споры в этой области не могут быть разрешены конвенциями 1958 и 1982 годов, возможности закона тоже используются в качестве их дальнейшего разрешения.

Подходы к морским проблемам и морским спорам были различными. В представленной научной статье обсуждаются вопросы о том, что как Международный Суд, Международный трибунал по морскому праву рассматривают спорные и другие вопросы, возникших в этой области.

Автор проливает свет на вопросы, связанные со спорными дискуссиями, связанными с историей морского права, и приводит некоторые примеры из прошлого о путях разрешения противоречий при их возникновении.

Наряду с этим статья тоже иллюстрирует исторические условия того, как некоторые страны не присоединились к Конвенции о морском праве 1982 года, и к каким последствиям это привело позже.

В статье также описываются условия, связанные с правами и обязанностями Международного Морского Трибунала при анализе дел, при принятии соответствующих решений в рамках урегулирования споров, связанных с морским правом.

Вопросы, связанные со структурой и перспективами Международного трибунала по морскому праву, относятся к ряду интересных вопросов, предложенных автором.

Наконец, автор отмечает, что существует ряд принципов, преследуемых международным морским правом, когда Трибунал может предложить какой-то выбор сторон, если они не могут прийти к общему компромиссу по отдельным делам.

Ключевые слова: *морское право, конвенция, процедура, международный трибунал, специальный арбитраж*

Redaksiya heyətinin üzvü s.e.ü.f.d. Qasimov Səyavuş Kamran oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.